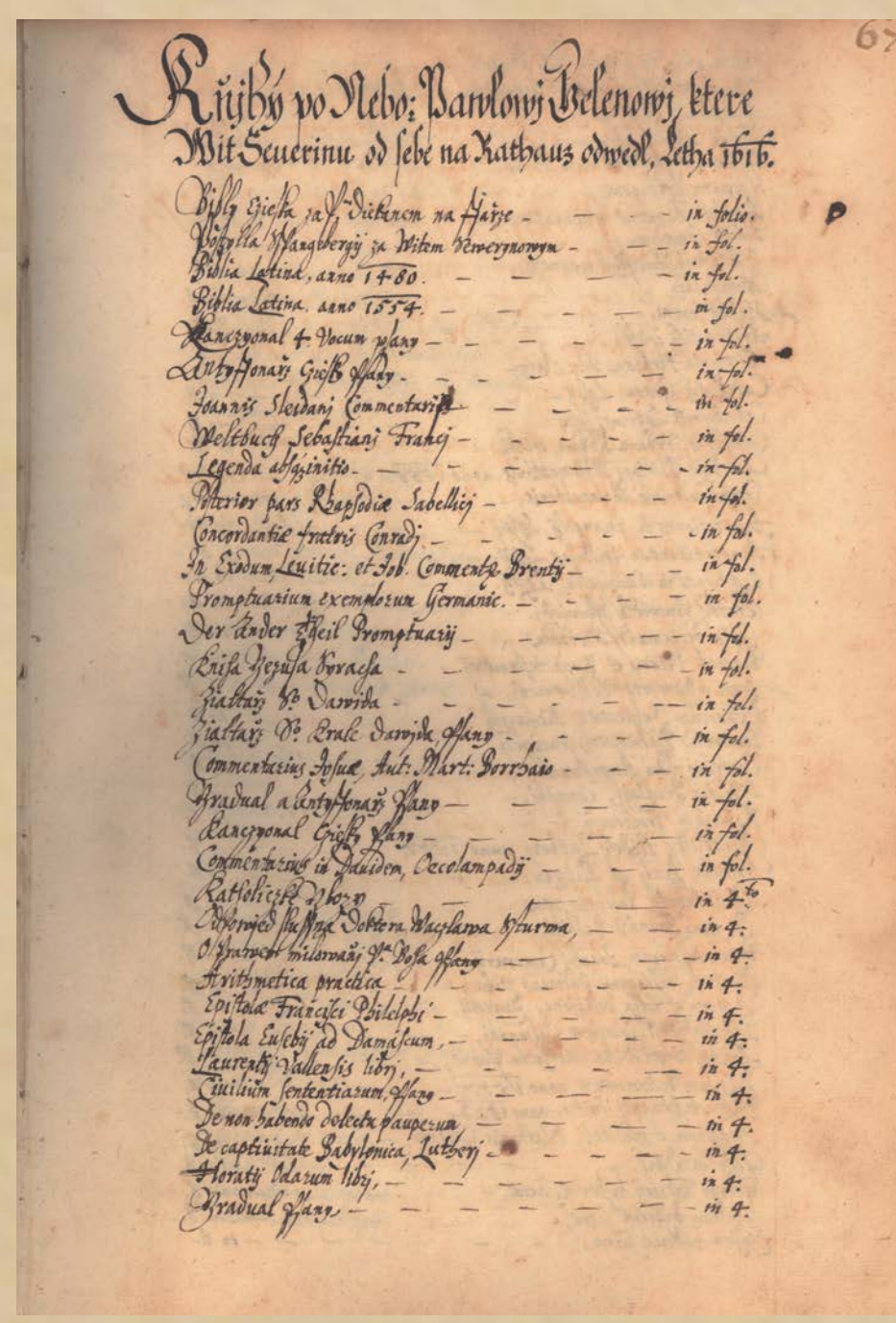

České a moravské knihovny v době Rudolfa 33. / 2

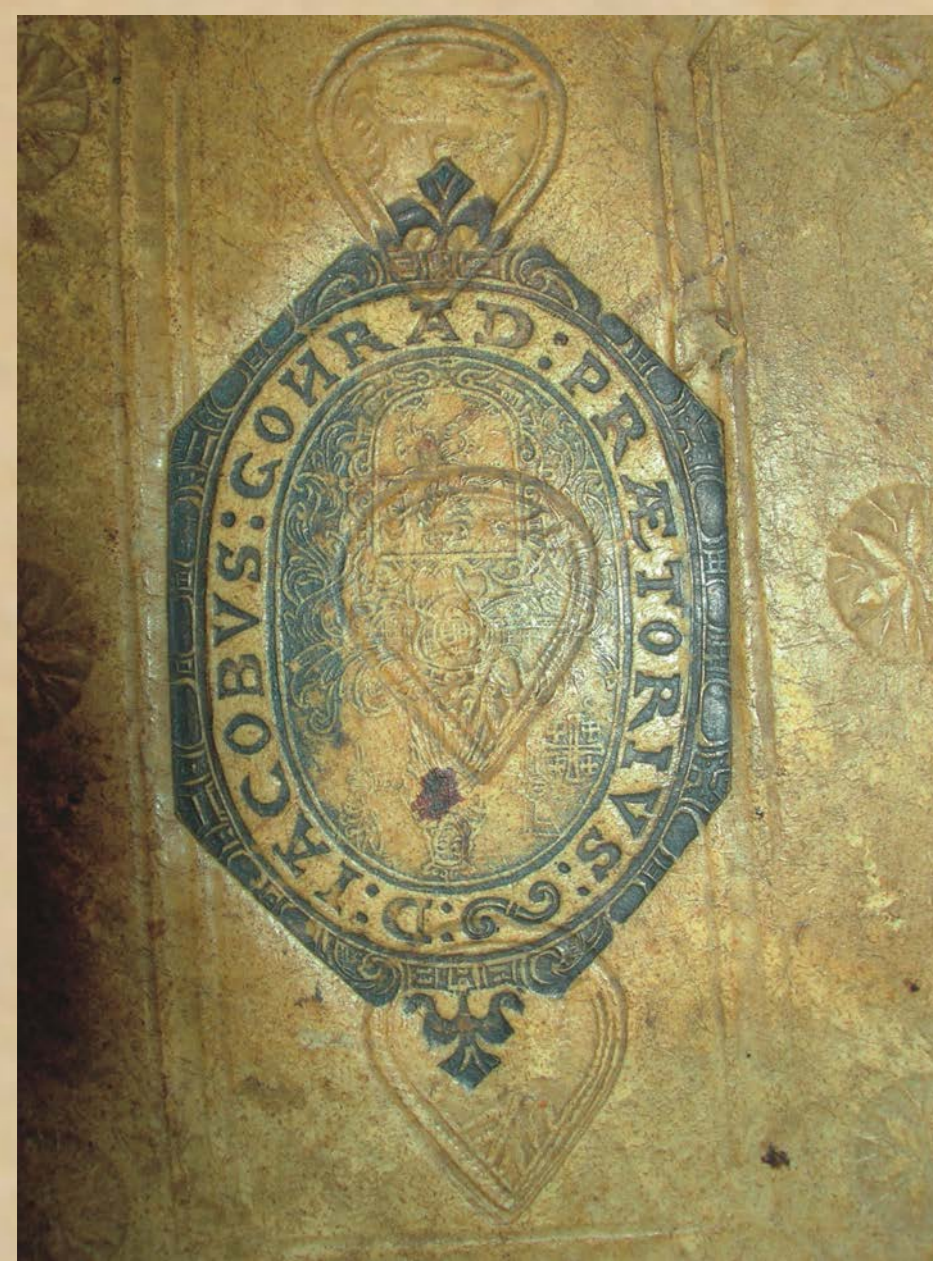
Knihovny měšťanské a měšťské inteligence

Výraznou proměnou prošly v rudolfinské době knihovny měšťanů. Na rozdíl od předchozích let se knihy stávají již běžnou výbavou měšťanských interiérů nejen v Praze, ale i v menších městech Čech (Beroun, Kolín, Louny) a Moravy (Olomouc, Velké Meziříčí). Nejčastěji se můžeme setkat s malými knižními celky, ovšem na přelomu 16. a 17. století přibývá zastoupení i větších souborů: v Praze vlastnil největší knihovnu o 540 svazcích Rüdner z Rudenperka (zemřel 1609), knihy o více než 200 svazcích se však ojediněle objevují i v malých poddanských městech. Zásadní podíl na obsahové skladbě měšťanských knihoven měla – podobně jako ve šlechtických knihovnách – náboženská literatura (nejčastěji bible a postily). Obyvatelé vzdálenějších měst ve větší míře preferovali jazykově českou tvorbu, knihovny pražských měšťanů – s výjimkou zeměpisné a historické literatury z domácí melantriško-veleslavinské tiskárny – naopak převážně zásobovala literatura dovozená ze zahraničí.

▶ Nejdůležitějším pramenem pro výzkum měšťanské knihovny je pozůstalostní inventář jejího majitele. Zde ukázka soupisu knih v pozůstalosti Pavla Jelena z Velkého Meziříčí v roce 1616. [Státní okresní archiv Žďár n. Sázavou.]

V rudolfinské době se také výrazně profilují odborné zaměřené knihovny. Z pozůstalostních inventářů tak například víme podrobné složení knihoven staroměstských měšťanů a alchymistů Pavla Griemlera z Třebssa nebo Ludvíka Korálka z Těšína (před 1567–1599). Významná knihovna pražského a zemského lékaře Matyáše Borbonia (1566–1629), vázaná v charakteristických bílých vazbách, obsahovala i několik vlastních autografů a později byla zakoupena do lobkoviczké knihovny.

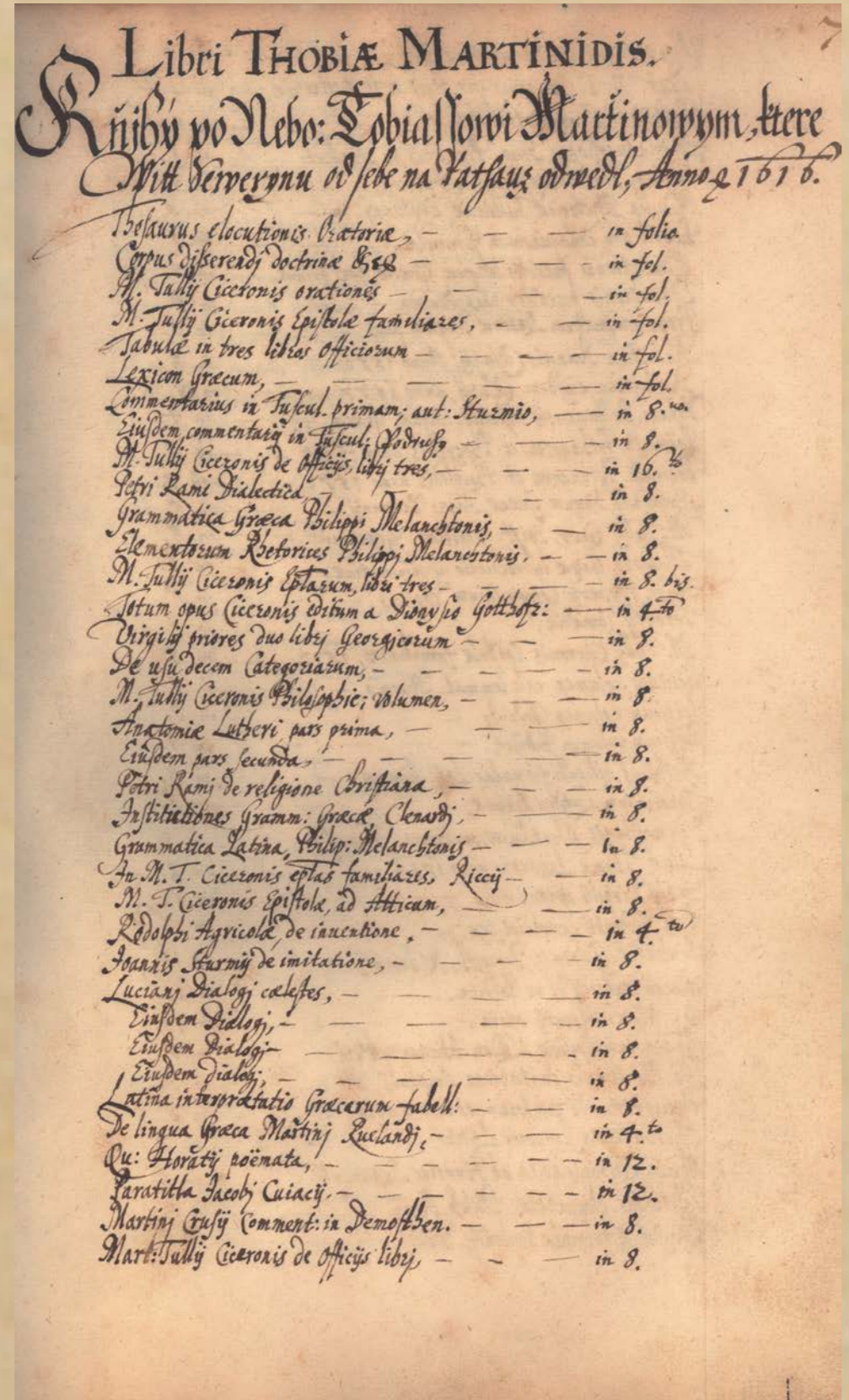

V Brně vznikala knihovna lékaře Jakuba Praetoria z Perlenberga (1550–1624), která na začátku 17. století obsahovala už asi 2 500 titulů. Významné knihy z oboru lékařství a přírodních věd získával Praetorius i na svých cestách v zahraničí (při pobytu v Paříži například zakoupil knihovnu po literárně činném francouzském lékaři a astrologovi Antoninu Mizaldovi). Praetoriova knižní sbírka se později stala součástí dietrichsteinské knihovny a s jejím torzem se dnes můžeme setkat v řadě švédských knihoven.

▶ Supralibros Jakuba Praetoria z Perlenberka. [Exemplář ze Stiftsbibliotek ve švédském Västeras, foto L. Veselá.]

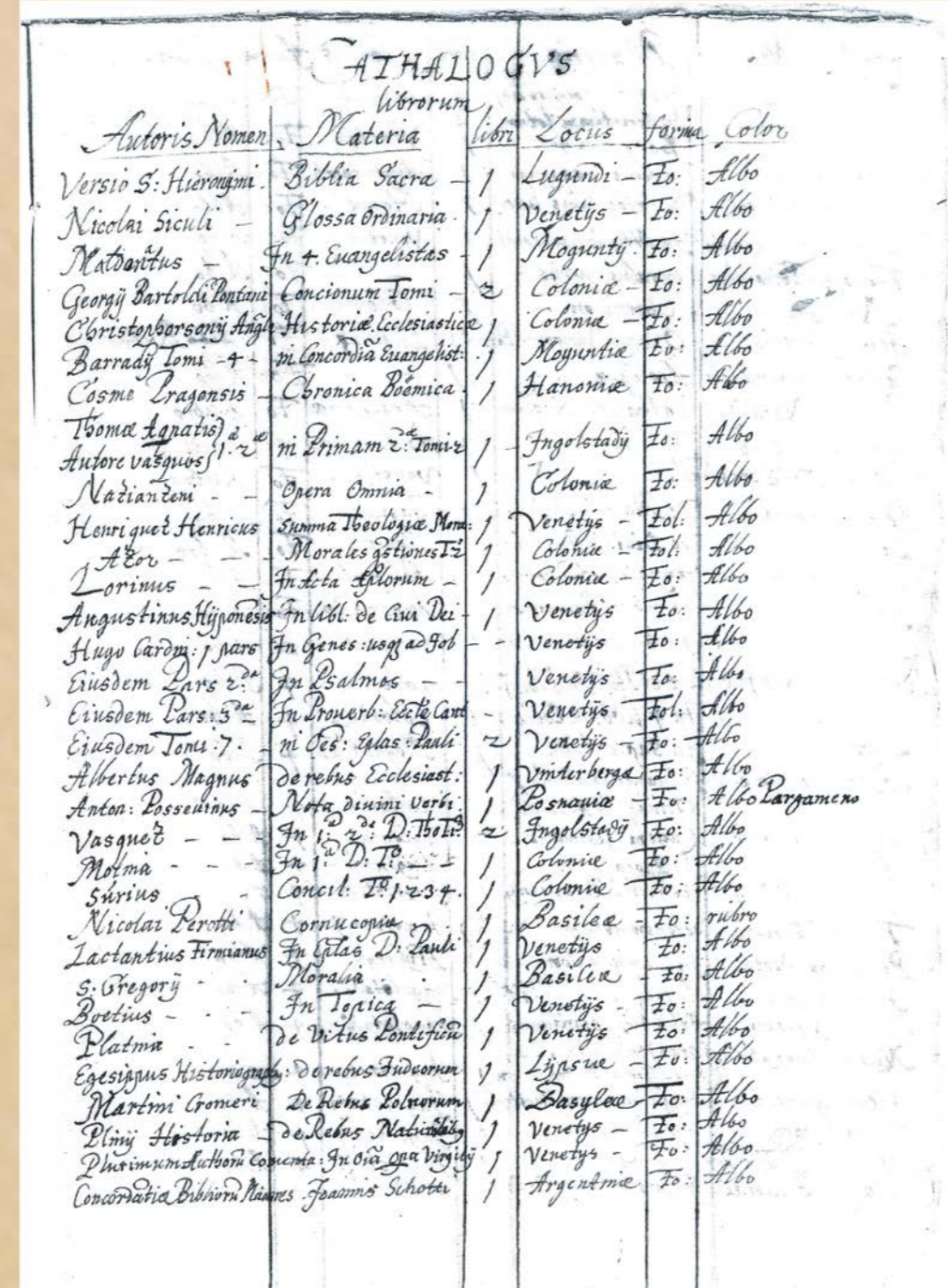
Knihovny měšťské a školní

Pro potřeby rozvinutého systému městského i akademického školství sloužily knihovny školní (doložené jsou v Jáchymově, Vodňanech, Chebu, Horním Slavkově, Zlatci, Chrudimí, Nymburku, Praze a pravděpodobně i ve Velkém Meziříčí). Školní knihovny o nejčastější velikosti několika set knih většinou vznikly darem a založením místního školmistra či rektora. Oproti těmto knihovnám, které byly výhradně určeny potřebám místních studentů, vznikaly z odkazu některého vzdělaného měšťana sporadicky i knihovny měšťské. Jejich uživatelé pak pocházeli především z řad představitelů města a významných občanů.

Inventář „školní“ knihovny z Velkého Meziříčí z roku 1616 je připsaný místnímu školmistru Tobiášovi Martinidesovi. Charakter této knihovny o 233 svazcích není zcela jasný: kromě soukromé knihovny školmistra používané k pedagogickým účelům mohlo jít přímo i o školní knihovnu tamního luteránského gymnázia. [Státní okresní archiv Žďár n. Sázavou.]

Knihovny církevní

Odkazy těchto osobních knihoven se také velmi často stávaly vítaným obohacením stagnujících řádových či institucionálních knihoven. Nové zakłady arcibiskupské knihovny tímto způsobem položil Antonín Brus z Mohelnice (1518–1580), pražskou metropolitní kapitulní knihovnu pak významně obohatil Jiří Berthold Pontanus z Breitenberku (1550–1614). Strahovský opat Jan Lohelius (1549–1622) věnoval chátrajícím rekonstruktému klášteru nejen část své osobní knihovny, ale postaral se o její další kontinuální rozvoj zřízením finančního fondu určeného na nákup knih a pořizování vazeb.

▶ Portrét strahovského opata Jana Lohelia. [Zdroj: internet.]

Útlum církevních knihoven, datující se od husitských válek, přetrvával po celé 16. století. Přesto však rekatolizační cíle potridentské katolické církve a příchod nových církevních řádů do Čech, podpořené zrychleným rozvojem knižtisku, výrazně oživily i tuto oblast knižní kultury.

Vlastní knihovny si budovali jak někteří řádoví kněží, tak i přední osobnosti tehdejšího katolického života.

▶ Inventář knihovny katolického kněze a literáta Václava Larische (literárně činný na počátku 17. století), který působil v Českém Krumlově jako děkan. [Státní oblastní archiv Třeboně]

V této oblasti se ostatně angažoval i sám Rudolf II., když v roce 1603 podpořil augustiniány na Malé Straně částkou 100 zlatých. Za tyto peníze řád vybudoval novou místnost pro knihovnu, obsahující už tehdy 5 000 svazků. Asi největšího rozkvětu však dosáhly knihovny jezuitské. V nově zřizovaných jezuitských kolejích v Praze, Jindřichově Hradci, Českém Krumlově a dalších městech se rychle rozrůstaly především díky početným knižním darům katolické šlechty (vilem z Rožmberka, španělská manželka Vratislava z Pernštejna Marie Manrique de Lara a další). Ti často darovali rozsáhlé (až 1000 svazků) i obsahově cenné soubory ze svých rodových knihoven. I nadále byly knižní dary vítaným obohacením jezuitských knihoven (jmenujme například knižní dary španělského vyslance Guilléna de San Clemente pražským jezuitům), zásadním zdrojem akvizice však byly v následujících letech především pravidelné nákupy knih na dobře zásobeném předbělohorském knižním trhu.

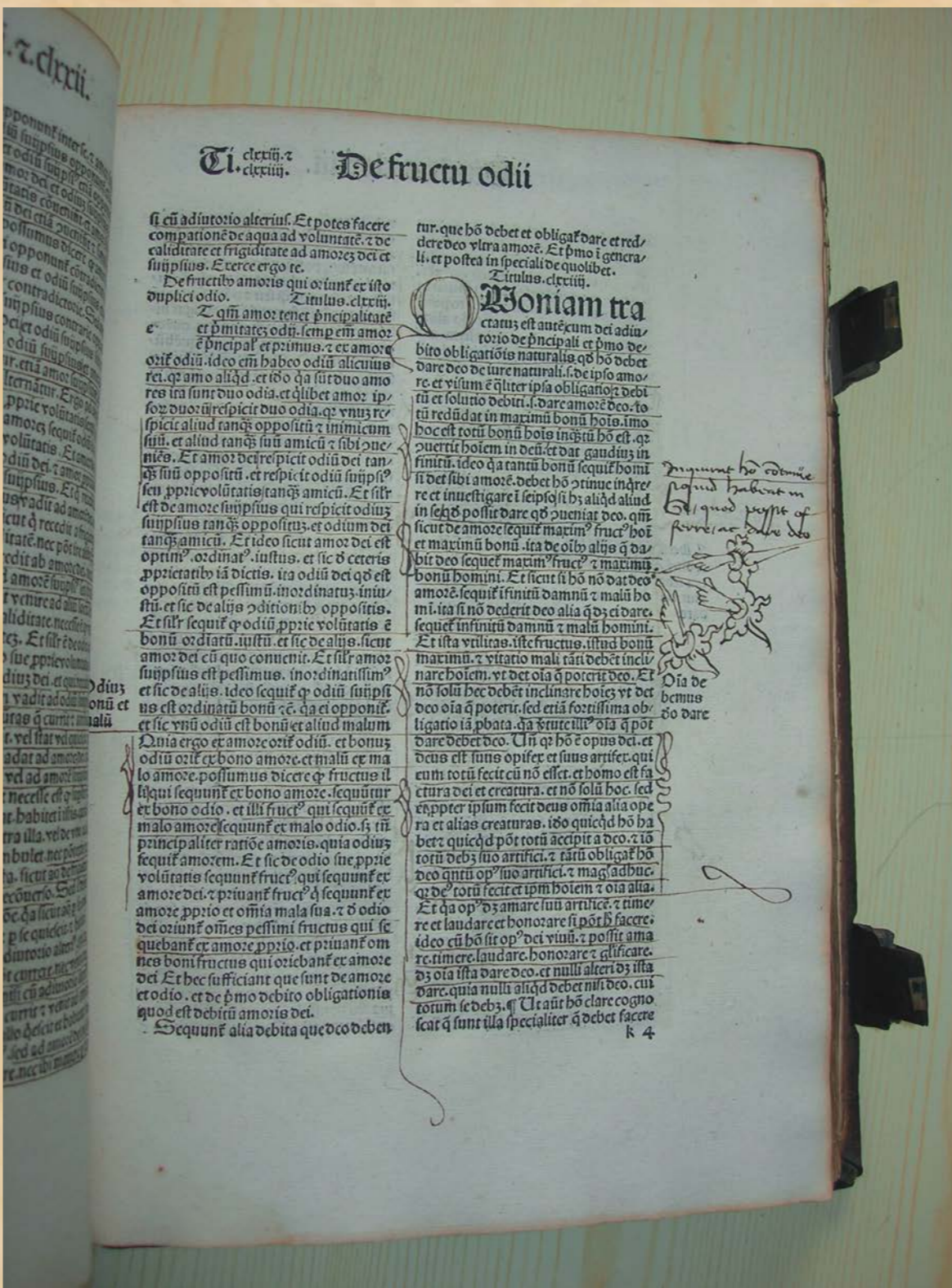
▶ Kniha z majektu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského (Agenda caeremonialia ... Cathedralis Ecclesiae Olomouensis ... Krakau 1586), označená na vazbě biskupovým erbem. [Exemplář z fondu Domkyrkobibliotek ve švédském Strängnäs, foto L. Veselá.]

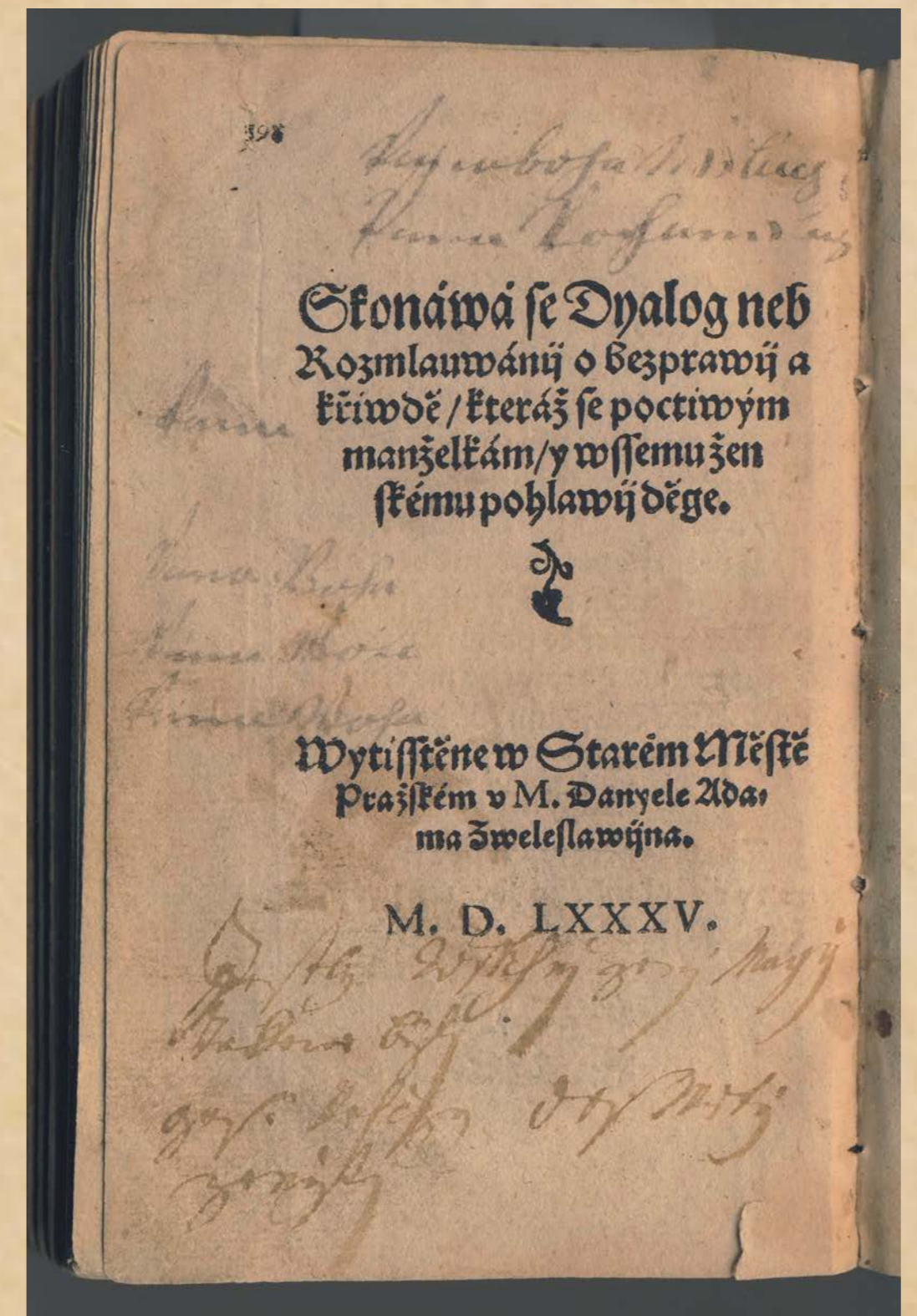
▶ Barokní sál bývalé jezuitské koleje v Klementinu z počátku 18. století (dnes Národní knihovna ČR), kam byly do regalů přeneseny i knihy, shromažďované jezuitou od jejich příchodu do Prahy v roce 1556. [Zdroj: J. Petráň, Památky Univerzity Karlovy, Praha 1999.]

Čtenáři

Dochované knižní sbírky z minulých staletí nejsou ještě samy o sobě dokladem čtenářské péle svých majitelů, proto jsou pro nás velmi cenné různé stopy jejich využití, které kromě jiných zprostředkovaných zpráv o četbě (deníky, korepondence apod.) svědčí o tom, že kniha nebyla jen zakoupena a zařazena do knihovny, ale také opravdu pečlivě přečtena. V nemalém množství knižních svazků jsou takovými doklady podtrhané věty a různá znaménka na okrajích tištěného textu, zdůrazňující pasáže, které čtenáře zaujaly, ale též vepsané kritické poznámky, komentáře či opravy.

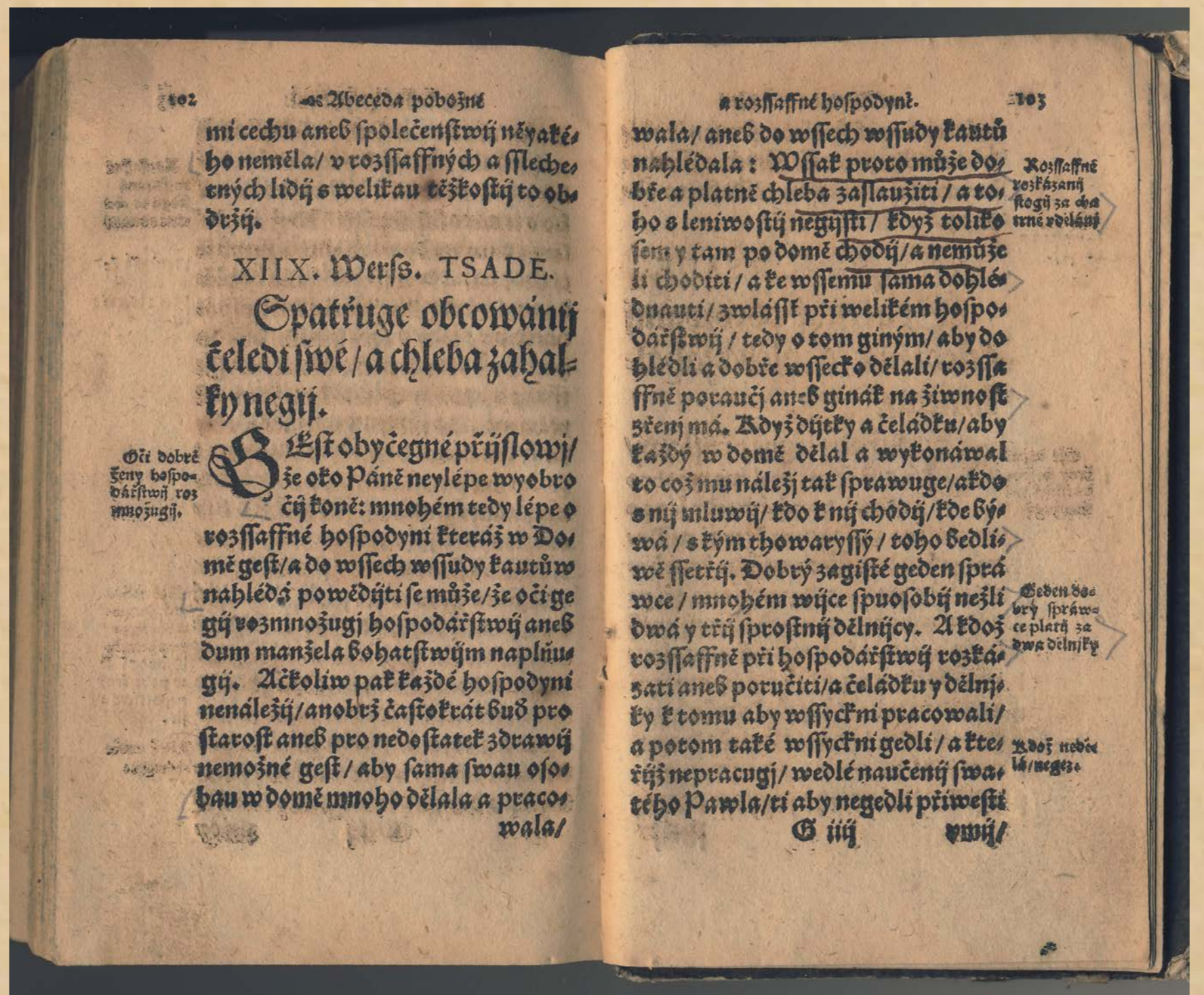

▶ Poznámky zanechané Jakubem Praetoriem z Perlenberka při důkladném studiu spisu Thomase ab Argentinian, Commentaria in III. Libros sententiarum, vydaném v Benátkách v roce 1564. Ukazovací ručičky byly oblibeným označením zajímavé či důležité pasáže. [Exemplář z fondu Domkyrkobibliotek ve švédském Strängnäs, foto L. Veselá.]

▶ Neznámý čtenář komentoval na konci českého překladu knihy Johanna Irenaea Čestí a nevina pohlaví ženského (Praha, tiskář Daniel Adam z Veleslavína, 1585) přečtený obsah slovy: „Jestli všechny ženy mají takové bytí, já se nechci do smrti ženiti.“ [Exemplář z fondu KNAV.]

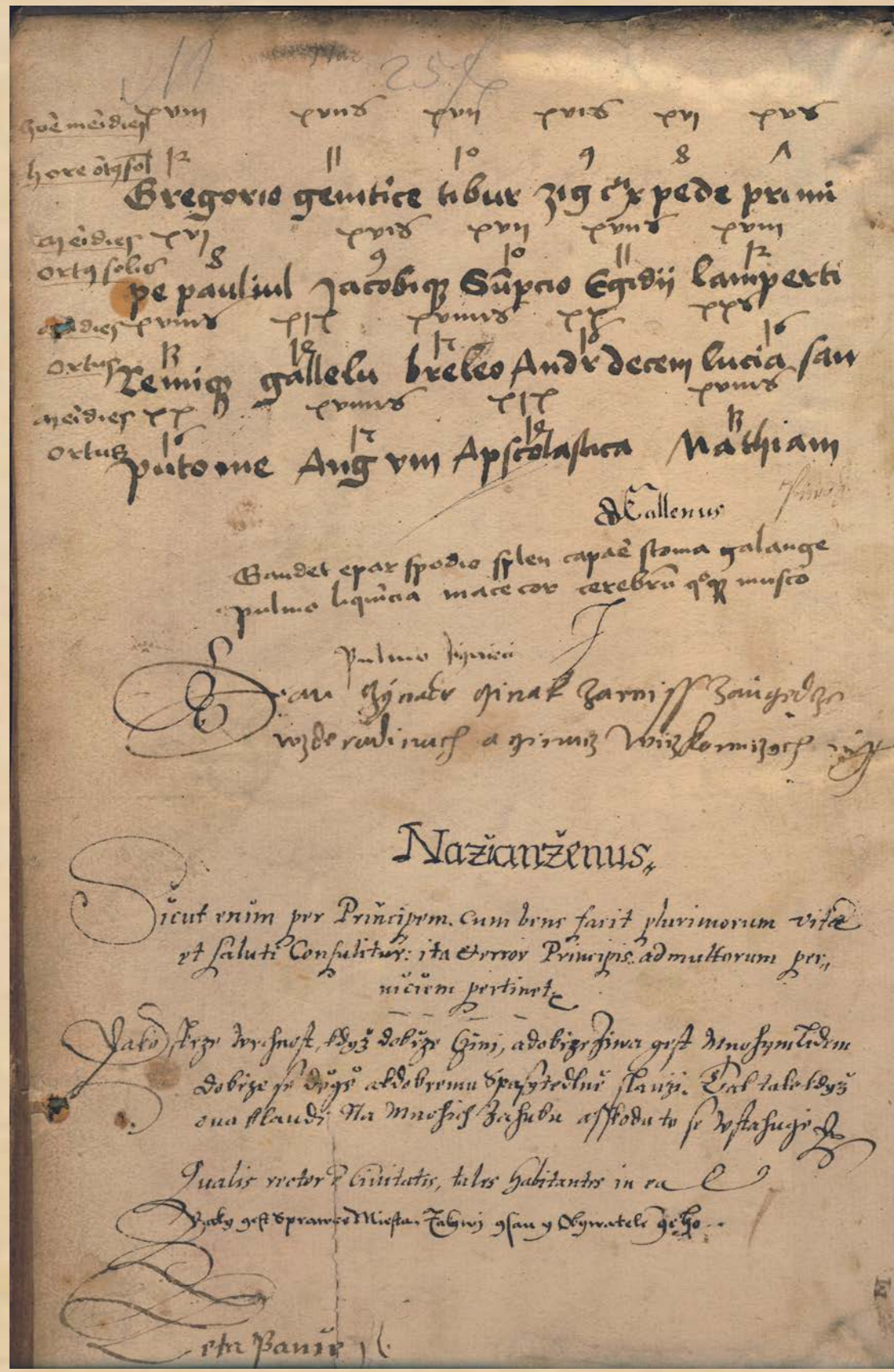
▶ Podtrháváním jsou také zdůrazněny četné věty v knize Jan Kocina z Kocinětv Abeceda pobožné manželky a rozsáhlé hospodyně (Praha, tiskář Daniel Adam z Veleslavína, 1585). [Exemplář z fondu KNAV.]

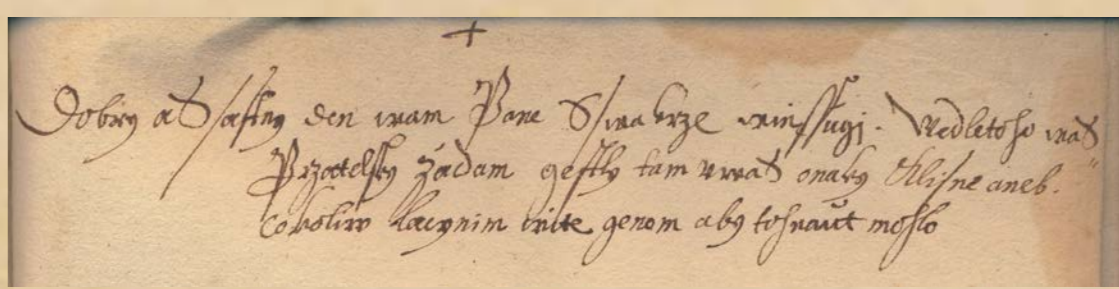
Někdy jsou tyto dávné čtenářské vzky i úsměvné, jako například vpisek „Jan Nedvied, když zlámal nohu, všechny tyto knihy přečetl, Léta Páně 1580 na Vše Sváté.“ Dotyčný vepsal toto oznámení do jednoho z exemplářů svého druhu domácího lékaře od Jana Koppa z Raumenthalu, který vyšel v českém překladu v roce 1536 v Praze u Jana Hada pod názvem Gruntovní a dokonalý Regiment, neb zpráva, jak jedenkaždý člověk ve všech věcech zdraví své z Boží pomoci uměním užduky opatrovat i mnoho těžkých nemocí i také nečasnú smrt předcházeti má a mnuže. [Luboš Antonín, in Knihy a dějiny 5, 1998, č. 1–2, s. 77. Vpisek v exempláři zámecké knihovny v Mníchově Hradišti.]

Časový odstup tohoto vpisku od vydání knihy Koppova spisu zde rovněž dosvědčuje péči, s níž byly některé knihy, zvláště bible a naučné spisy, opatrovány po celé generace. Často pak sloužily rovněž k pamětihodným zápisům soukromých i veřejných událostí, k záznamům modliteb, písní apod.

V dalším exempláři Koppova spisu, dochovaném v KNAV, využili čtenáři volného místa k zápisu moudrých latinských citátů s jejich českým překladem – např. zcela dole: „Jaký jest správce města, takoví jsou i obyvatelé jeho.“

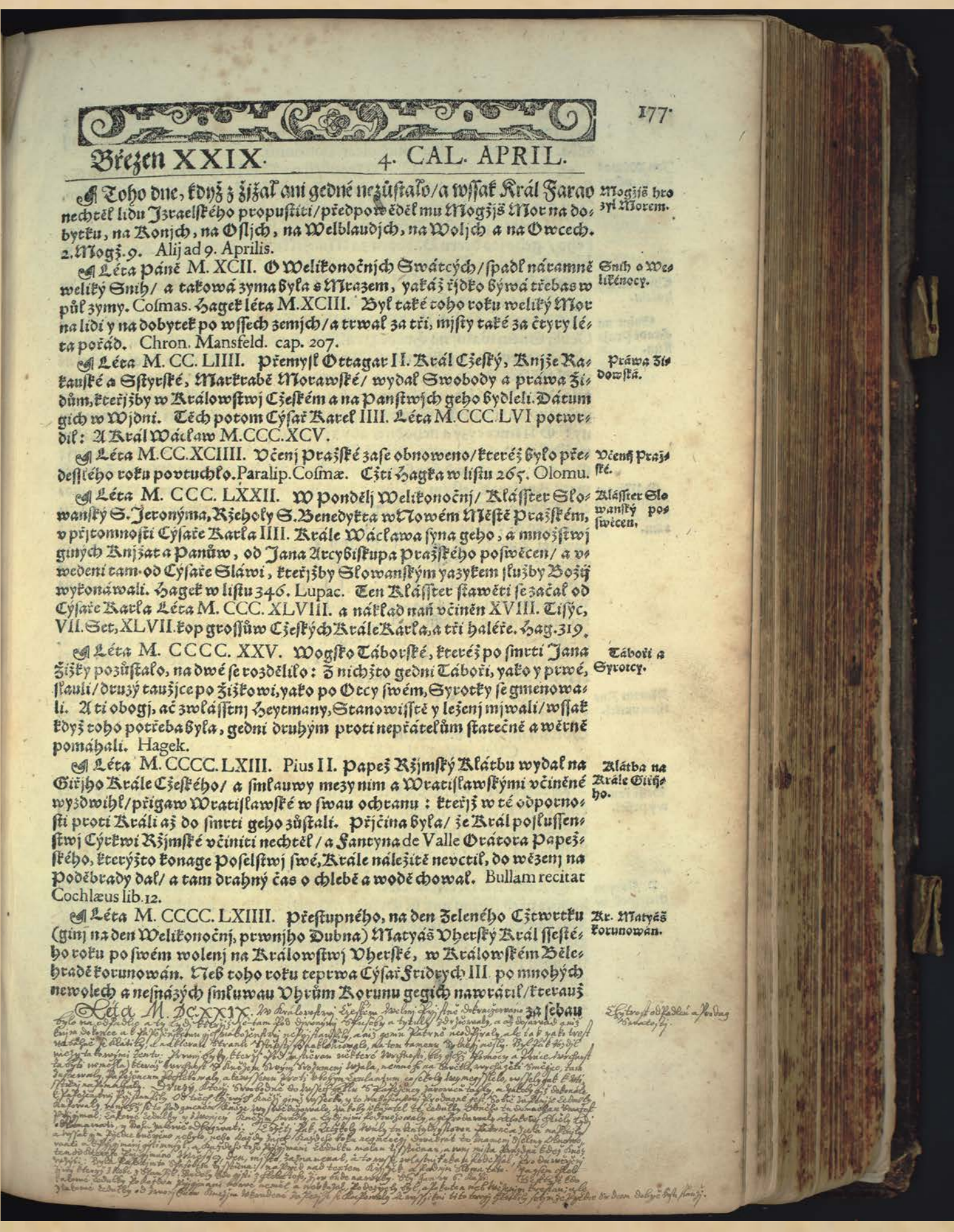

Vrácení vypůjčené knihy či její darování mohlo být využito k předání písemného vzkazu. Na volném listu téhož exempláře Koppova spisu z fondu KNAV žádá neznámý odesílatel: „Dobry a šťastný den Vám, pane švagře, viňuji. Vedle toho Vás přátelsky žádám, jestli tam u Vás o náky klišné neb cokoli laciným vite, jenom aby táhnot mohlo“.

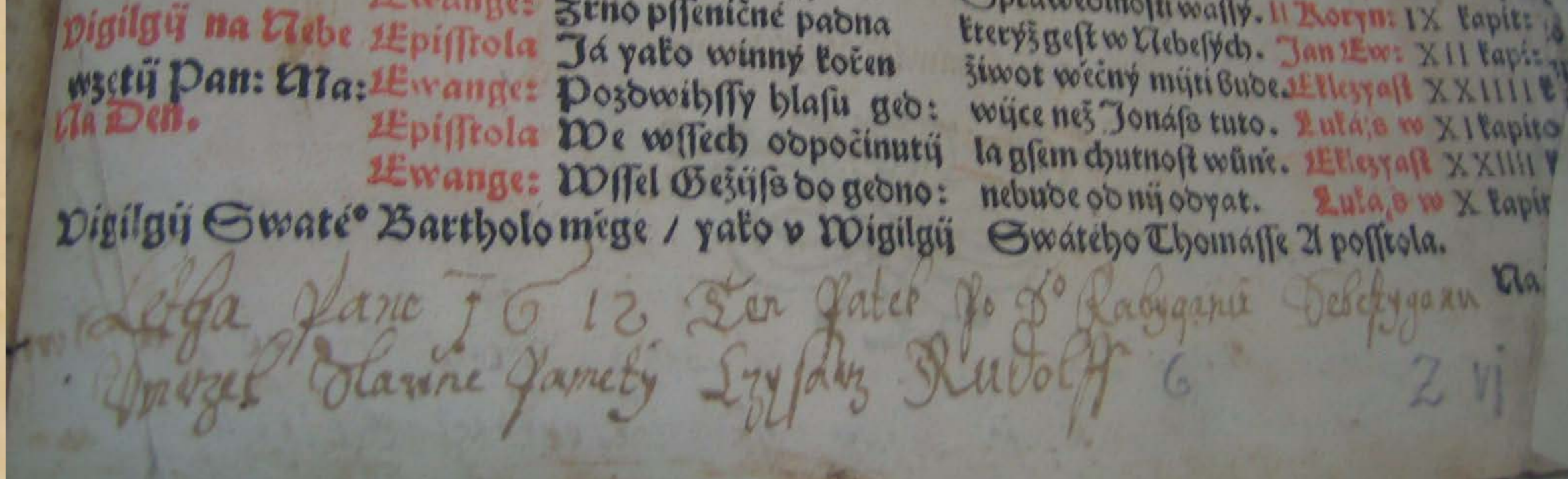

Do exempláře spisu Prokopa Lupáče z Hlaváčova Genethlia Christi z roku 1586 (Praha, tiskář Jiří Černý z Černého Mostu), dochovaného v klášterní knihovně řádu křižovníků s červenou hvězdou v Praze, si neznámý soudobý majitel zapsal text písně, reagující na tehdejší války s Osmanskou říší, které po obnoveném míru v roce 1584 znovu propukly v roce 1593. „Retuj nás Pane, ať znají pohané, žes ty Bůh náš, nad církví svou i nad nimi moc máš: zruš jih sílu, udatnost, našim dej čerstvost, zmužlost, shlad' tyranskou ukrutnost, zlost. ... sešli svaté anděly, aby za nás ten boj vedli a my v tobě pokoj měli. Amen.“ [Celý text viz in Knihy a dějiny 3, 1996, č. 2, s. 45]

Velmi časté jsou různé zápisy v tištěných biblích a objemných historických kalendářích.

Kalendář historický, sestavený a vytištěný v Praze roku 1590 Danielem Adamem z Veleslavína, byl velmi vědnou knihou k pamětnickým záznamům. Snad nejrozšířlejší rukopisnou kroniku vepsal na okraje stran do jednoho výtisku (dnes ve fondu KNAV) litoměřický měšťan Václav Nosidlo z Geblic (1592–1649), pozdější exulant usedlý v Pirně. Zachytil různé události z let 1626–1639 nejen z blízkého okolí.

▶ Neznámý vlastník Bible české z roku 1577 (Praha, tiskář Jiří Melantrich z Aventina) si do ní poznamenal smutnou událost roku 1612: „Létha Páně 1612, ten pátek [...] s[vateho] Fabijánu [a] Šebestiánu, umřel slavně paměti císař Rudolf II.“ [Exemplář z fondu Západočeského muzea v Plzni.]